

KÁROLY VERESS

CONTEMPORANEIZAREA ABSOLUTULUI

THE CONTEMPORANEIZATION OF ABSOLUTE

Károly Veress

Professor, Ph.D., Department
of Systematic Philosophy,
Babes-Bolyai University, Cluj,
Romania, Email:
veress_k@yahoo.com

Key Words:

Absolute, God, philosophy of
language, Kant, Florea Lucaci

Cartea profesorului Florea Lucaci este o carte interesantă, bine gândită și construită. Densitatea de idei a textului este greu de parcurs sub toate aspectele, la prima vedere. Ea necesită un efort susținut de citire, o înaintare pas cu pas, în cercuri concentrice spre straturile semantice situate în adâncimile conexiunilor.

Putem considera, la o primă privire, că avem de a face cu capitolele unui tratat de istoria filosofiei moderne. Această constatare este în concordanță chiar cu intențiile autorului, care consideră că istoria filosofiei însăși este o modalitate *sui generis* de a filozofa. Istoria filosofiei fiind în viziunea autorului în același timp și o „istorie filosofică”, el face distincție între două posibilități fundamentale ale istoriei filosofiei: cea *evenimentială* și cea *sistemică*. În primul caz, „evenimentul” reprezintă însăși „participarea” autorului la „regândirea și desemnificarea” ideilor unui filosof, iar în cazul al doilea „sistemul” este „totalitatea constituită prin situația epistemologică a prezentului” în care se manifestă autorul ca istoric al filosofiei. (16). Cu alte cuvinte, autorul schițează aici cele două paradigme fundamentale ale modalității de a face istoria filosofiei: paradigma pe care o putem numi *hermeneutică*, reprezentată prin cercul hermeneutic bazat pe atitudinea interpretativă-participativă a cercetătorului, care astfel nu numai „scrie”, dar și „face” filosofie; și așa numita paradigmă *epistemologică*, reprezentată prin dominația prezentului asupra trecutului, determinată de statutul distinct al prezentului conferit prin situația epistemologică a cercetătorului.

Totuși, înaintând pas cu pas în textul cărții, ne putem convinge că nu avem de a face cu o operă de istoria filosofiei obișnuită, ci mai degrabă cu o problematizare filosofică sistematică. Toate capitolele cărții sunt centrate, axate pe o idee filosofică devenită foarte problematică în filosofia modernă și contemporană, fiind așezată deseori în centrul discuțiilor: *problema absolutului*.

Concepând absolutul într-un mod oarecum paradoxal, ca „limită a ființei” și totodată ca „ființa desăvârșită”, autorul ne invită la regândirea tradiției moderniste în care problema absolutului a servit ca sursa criticii

Florea Lucaci: *Avatarul ideii de absolut. De la Kant la filosofia limbajului*. Provopress, Cluj-Napoca, 2008.

aduse la adresa viziunii metafizice, dar în același timp și ca sursă de reconstrucție în procesul de înnoire a metafizicii europene. Este ușor de observat că în capitolele consacrate prezentării formelor de manifestare ale ideii de absolut în filosofia modernă, preocuparea adevărată a autorului este orientată spre dezvăluirea în orizontul interpretărilor a complexității raportului prin care se leagă contemporaneitatea de problematica absolutului. Oare poate fi salvată, poate fi regândită în contextul filosofiei contemporane ideea de absolut? Sau în urma controverselor repetate în jurul metafizicii și a criticilor formulate la adresa acesteia, absolutul pierde pentru totdeauna rolul de sursă de inspirație pentru meditația filosofică.

Primul pas pe calea analizei problematicii absolutului la gânditorii moderni reprezintă transcendentalismul kantian. Pornind de la speculațiile filosofice referitoare la existența lui Dumnezeu, în special de la problematizarea critică a conținutului argumentului ontologic, autorul devine de acord cu concluzia lui Kant în privința imposibilității unei dovezi ontologice a existenței lui Dumnezeu. Prin aceasta nu se demonstrează altceva decât acel mod cum intră rațiunea în conflict cu sine când este față în față cu absolutul. Dar problema absolutului nu dispare definitiv cu o asemenea concluzie de orientare epistemologică. Kant susține existența lui Dumnezeu ca postulat al rațiunii practice, și prin aceasta el, vrând-nevrând, deschide o nouă perspectivă metafizică în fața absolutului: emanciparea prin religie, în sensul acceptării supremației legii morale, devine un act rațional și înseamnă totodată desăvârșire morală. Și dacă nu este posibilă desăvârșirea rațiunii în domeniul cunoașterii, Kant deschide o perspectivă în fața absolutului sub forma desăvârșirii morale în domeniul etic. Așadar, dacă acceptăm poziția autorului conform căreia Kant consideră religia ca o formă *sui generis* de manifestare a rațiunii practice, putem susține în continuare posibilitatea metafizicii, dar de data aceasta în dimensiunea sa etică.

Hegel – arată autorul – este cel care restaurează funcția originală a filosofiei. Rostul ei este tocmai de a construi conceptul absolutului și implicit de a-l înțelege; iar logica are menirea de a demonstra că adevărul despre real ca întreg este cognoscibil. Autorul accentuează semnificația „onto-logică” a tezei fundamentale a lui Hegel, exprimată prin unitatea între rațional și real, între logică și realitate. Pentru Hegel mișcarea conceptului-subiect este generatoare de realitate. Conform corelației ontologice între idee și realitate, ideea este totdeauna un concept adecvat al unei realități, iar realul, la rândul său, este real numai întrucât este adecvat ideii pe care o exprimă.

Pe baza acestei poziții filosofice autorul observă o diferență esențială în ceea ce privește concepția asupra ideii de Dumnezeu la Kant și la Hegel. Până când la Kant Dumnezeu rămâne un ideal practic, fără să devină un factor constitutiv în experiență, la Hegel se realizează o *reontologizare* a ideii de Dumnezeu. Identificarea Ideii absolute cu Dumnezeu la Hegel își capătă o semnificație deosebită numai în acel context interpretativ în care

Ideea absolută este concepută ca „unitatea ideii teoretice cu ideea practică, a necesității cu libertatea”.⁽¹⁰²⁾ În această viziune interpretativă asumată de autor, la Hegel se realizează un proces de intelectualizare, și – în același timp –, în corelație cu aceasta, un proces de ontologizare a religiei. Pentru Hegel, religia capătă o dimensiune intelectuală și tocmai prin aceasta ea devine și „o modalitate de desemnare a realității”⁽¹⁰⁵⁾ concepute ca devenire a conceptului în desfășurarea sa lumească. Absolutul aparține realității ca orizontul său de ideal spre care lumea tinde în mod firesc și necesar.

Reontologizarea absolutului la Hegel capătă o formă desăvârșită în totalitatea Ideii absolute. În consecință, prin critica adresată absolutismului hegelian, urmașii lui Hegel au căutat modalități de ieșire din constrângerile acestei totalități. O asemenea posibilitate reprezintă *ontologizarea subiectivității* la Kierkegaard, concepând subiectivitatea ca existență absolută. Această deschidere de noi perspective filosofice oferă argumente contra convingerii tradiționale conform căreia adevărul poate fi legitimat doar prin speculație logică. În schimb există o specie de adevăr care se manifestă ca dat al conștiinței individuale. În orizontul acestui adevăr se dezvăluie în mod real starea paradoxală a condiției umane, raportul contradictoriu între iluzia eternității clipei și eternitatea adevărată. Datorită acestui adevăr se dezvăluie totodată și modalitatea de depășire a acestei stări paradoxale în stadiul religios al vieții umane, prin ieșirea din starea de singularitate a omului – caracteristic stadiului etic – în procesul de comunicare a conștiinței personale cu Dumnezeu, ce reprezintă temeiul adevărat al vieții religioase.

În cazul problemei absolutului este imposibil de ocolit poziția critică formulată de Nietzsche, ce reprezintă totodată și un moment de trecere de la desăvârșirea criticii moderniste formulate la adresa totalității hegeliene la acele deschideri postmoderniste în perspectiva cărora întreaga problematică a absolutului se transpune în mediul limbajului. Autorul arată cu un bun simț de comparație că Dumnezeul lui Nietzsche este contrar atât Dumnezeului viu al credinței creștine cât și Dumnezeului raționaliștilor. Totuși, în interpretarea criticii formulate de Nietzsche la adresa creștinismului, autorul ocupă o poziție profund personalizată, arătând că Antichristul la Nietzsche este o expresie a bolii, a catholitei, ce se manifestă în disjunția absolută în care se cuprinde pe sine și lumea. Bănuim că în această presuposiție a autorului se ascunde și o întrebare implicită: oare poate determina boala soarta unor probleme filosofice fundamentale? O asemenea întrebare ar merita să fie explicitată, mai ales în contextul filosofic actual în care observăm că însăși problema bolii devine o problemă filosofică.

Penultimul capitol al cărții – *Spiritualismul și resurecția filosofiei creștine* – este consacrat prezentării și analizei acelor ipostaze ale absolutului în care el este prezent în principalele tendințe ale filosofiei creștine contemporane. Sunt prezentate aici atât reminiscențe augustinene expuse

în jurul ideii de participatie a eului la ființa absolută, cât și aspectele mai remarcabile ale existențialismului religios exprimate prin ideea de Dumnezeu ca „Tu” absolut, sau prin ideea îndumnezeirii a omului prin creație.

Datorită acestor abordări ale absolutului în filosofia creștină, problema absolutului este preluată și în contextul filosofiei contemporane. Din păcate, însă, față de bogăția de idei și complexitatea de probleme ale capitolelor precedente, aici ne confruntăm cu o relativă unilateralitate, sau mai precis unidimensionalitate a viziunii autorului asupra problematicei filosofiei contemporane. Conform preocupărilor autorului orientate mai cu seamă spre problemele logicii contemporane și corelațiile acestora cu filosofia analitică, întreaga problemă a absolutului este așezată în contextul declinului metafizicii semnalate de diferite etape ale filosofiei limbajului și lipsesc cu desăvârșire abordările fenomenologice sau hermeneutice. Autorul trece în revistă trei etape distincte ale acestui proces: etapa metafizică-ontologică, etapa epistemologică-transcendentală și etapa logico-lingvistică. În această a treia etapă, marcată de numele lui Wittgenstein, Carnap și ceilalți gânditori din cadrul Cercului de la Viena, problematica tradițională a metafizicii este înlocuită cu construcția realului în și prin limbaj. În această construcție propoziția devine modelul lingvistic al realității, care la rândul său nu este altceva decât corelația logică a faptelor, modelul logic al lumii. Limitele lumii se extind astfel – conform concepției lui Wittgenstein – până la limitele limbajului. Problema absolutului în acest context apare ca problema faptului divin, care în măsura în care este și un fapt al lumii, este exprimabil în propoziții cu sens, dar în măsura în care transcende dincolo de limitele lumii – fiind divin – devine inexprimabil la nivelul limbajului. Tăcerea în care se învâluie inexprimabilul în noi, poate deveni, dincolo de limitele limbajului, o sursă a credinței creatoare de lume.

Cartea se încheie cu două încercări interesante, ridicate chiar la rangul unor experimente intelectuale, spirituale.

Prima se referă la reconstrucția modală a argumentului ontologic anselmian în concepția filosofului american Alvin Plantinga. Demersul acestuia ajunge la concluzia conform căreia referința descripției anselmiene este de fapt uniunea ipostatică dintre divin și uman, poarta prin care se deschide calea de trecere din lumea actuală în lumea posibilă la care aspiră credinciosul creștin.

A doua reprezintă ultima unitate de idei, practic lipită ca anexă la textul cărții, care este consacrată încercării de reinterpretare a conceptului *creatio ex nihilo*, căutând răspuns la întrebarea de loc neglijabilă sub aspect metafizic: *de ce nimicul este corelativul ontologic al creației?* (196). Corelând ideea diferenței ontologice a omului cu Dumnezeu în înțelesul lui Berdiaev cu ideea susținută de Whitehead conform căreia creativitatea este temeiul existenței, autorul schițează un proces al creației în care lumea nu este numai creată, dar se manifestă și sub forma creatoare. În încheiere se

conturează astfel un adevărat cerc hermeneutic al creației ce cuprinde mișcarea lumii de la starea de nimic la starea de adevăr concepută ca o conexiune a cunoașterii și credinței ce asigură punerea continuă în mișcare a creației.

Astfel, autorul ne lasă impresia că problema filosofică a absolutului nu dispare în orizontul filosofiei limbajului, ci capătă o reformulare actualizată. Absolutul nu se include în mijlocul limbii, dar nici nu se situează în totalitatea sa în afara mediului lingvistic. Prin modelul lingvistic al lumii se deschide o nouă perspectivă spre absolut, și împreună cu aceasta spre o nouă formulă a metafizicii, înrădăcinată în rostirea cuvântului divin în mediul căruia se desfășoară, datorită forței cunoașterii și credinței, transformarea neîntreruptă a nimicului în creație.

Această operă a profesorului Florea Lucaci este o carte ce se poate citi în mai multe feluri. Putem s-o citim ca o analiză minuțioasă, desfășurată pe trei planuri – pe cel logic, ontologic și epistemologic –, a problemelor, conceptelor, tezelor, argumentelor legate de aceea problematică filosofică cheie care este absolutul; dar o putem citi și interpreta și ca o preocupare susținută de construire și de argumentare a unei poziții proprii bine conturate în expunerea problematicii absolutului; și în fine, cartea aceasta poate fi citită și ca un demers argumentativ și chiar apologetic în vederea necesității actualizării relevanței poziției creștine în gândirea filosofică europeană contemporană.